

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE OWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103:3

Onder redactie van Dr K. Schilder, Dr C. Tazelaar en Prof. Dr J. Waterink.

Medewerkers: Dr H. A. van Andel, Solo; Dr R. E. van Arkel, Utrecht; Dr Henry Beets, Grand Rapids; Dr C. Bouma, 's-Gravenhage; Dr K. Fernhout, Vreeland; Prof. Dr F. W. Groshede, Amsterdam; Prof. Dr T. Hoekstra, Kampen; Dr G. Keizer, De Steeg; Dr B. A. Knoppers, Amsterdam; Dr C. Lindeboom, Amsterdam; Dr S. O. Los, 's-Gravenhage; Dr J. W. Marmelstein, Amsterdam; Dr F. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Dr A. Ringnalda, Ermelo; Dr J. C. Rullmann, Wassenaar; J. Strikwerda, Dokkum; Dr J. Thijs, Zwolle; Dr J. Veldkamp, Hilversum; Prof. Dr D. H. Th. Vollenhoven, Amsterdam; Dr J. de Vries, Tilburg; Dr J. D. Wielenga, Franeker; Mr J. A. de Wilde, 's-Gravenhage.

Stukken voor de Redactie zende men aan den secretaris der Redactie:

Dr C. TAZELAAR, 2e Const. Huygensstr. 77, Amsterdam.

Drukkers-Uitgevers:

OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goes
Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f 2.50 per halfjaar bij vooruitbetaling.
Voor 't Buitenland f 7.50 en voor Ned.-Indië f 6.— per jaar.
Advertentiën: 25 ct. p. regel. — Losse nummers f 0.15.

INHOUD: Hoofdartikel: Abraham Kuyper en de theologie van het Hollandse Neocalvinisme. IV. — Uit de Schrift: Opvoeding. (I Sam. 17:23). — Kerkelijk Leven: Persoonlijk woord. Nieuwe fantasieën. De voorgestelde Gezangen. I. — Uit het Pol. en Soc. Leven: Het kapitaal en ons dagelijksch brood. I. — Pop. Wet. Schetsen: De nieuwe organisatie van het Roomsche Jeugdwerk. II. — Uit de Historie: De Gezangenkwistie. — Persoonlijk — Boekbespreking. — Kerknieuws.

HOOFDARTIKEL

Abraham Kuyper en de theologie van het Hollandse Neocalvinisme.

IV.

In de lezing, die Dr Haitjema in 1931 hield voor de studenten aan de Universiteit te Bonn, noemt hij zich „een tegenstander van Kuyper“¹⁾. Dit geldt in nauwen samenhang met zijn bezwaren tegen Dr Kuyper als cultuurphilosoof vooral ten opzichte van diens beschouwingen over de wedergeboorte en over de Heilige Schrift. Allereerst de wedergeboorte. Dr H. ziet Kuypers leer der wedergeboorte als een fundamentele fout van zijn theologie²⁾. De visie van Dr Haitjema staat in verband met zijn kijk op de ontwikkeling der Gereformeerde theologie na Calvijn. De 17e eeuw is z.i. getuige geweest van verstarring en veruitwendiging der Gereformeerde theologie en reeds de synode te Dordrecht (1618-1619) was van de inzinking van het geloofsleven een weerspiegeling. Want de prediking van de rechtvaardigmaking door het geloof alleen dreigde op den achtergrond te geraken. Een accentverschuiving had plaats naar den vromen mensch, die in het middelpunt der theologische overpeinzingen kwam te staan en zichtbaar wordt dat volgens Dr Haitjema daarin, dat men de verhouding van wedergeboorte en geloof steeds meer (anders dan in de 16e eeuw) zoo ging zien, dat wedergeboorte vóór geloof komt in plaats van geloof vóór wedergeboorte. Dat was het individualisme, dat sindsdien zulk een groote plaats kreeg in de Gereformeerde theologie en dat na Dordrecht o.a. tot uiting kwam in „de beschroomde erkenning van de autonomie der plaatselijke kerk bij Voetius“. En Dr Haitjema roept uit: „Wat heeft deze accentverschuiving naar den gepredesteerden, wedergeboren en uit loutere genade nu vromen mensch toe al niet nagewerkt in de geschiedenis onzer Gereformeerde theologie!“³⁾

En bij die individualistisch omgebogen Gereformeerde theologie nu heeft Dr Kuyper zich aangesloten! Niet bij Calvijn, maar bij de theologie der 17e eeuw. En zoo werkt de accentverschuiving, die in de 17e eeuw openbaar wordt, ook bij hem na.

Hij sloot zich daarbij aan, omdat hij die theologie noodig had om zijn ideaal van de cultuurherkenning van West-Europa te kunnen handhaven! De individuele wedergeboren mensch, dat is de cel, waaruit alles kan worden opgebouwd. Dr Kuyper is weliswaar gekant tegen het humanisme, maar dat heeft hem toch niet belet zich te gaan bewegen op den weg van een eigenaardigen vorm van humanisme, n.l. het humanisme van de wedergeboren persoonlijkheid, het humanisme van den positieven opbouw, zij het ook met als achtergrond het Woord van Gods genade en Dr Haitjema heeft dezen vorm van humanisme eens aangeduid als worteldwaling van het Nieuw-Calvinisme⁴⁾.

Dat individualisme nu van den wedergeboren mensch heeft in Dr Kuypers theologie een funesten

invloed uitgeoefend. Die invloed is o.a. zichtbaar in zijn kerkbeschouwing, want de kerk wordt gedacht als opgebouwd uit wedergeboren enkelingen, die vrijwillig zich met elkaar verbinden⁵⁾, terwijl de autonome plaatselijke kerken zich vrijwillig verbinden op grond van een accoord van kerkelijke gemeenschap. Dat is het humanisme van den wedergeboren mensch in de Nieuwcalvinistische kerkpolitiek!⁶⁾

De achtergrond van dat alles is immers het uitgaan van den wedergeboren mensch, die door die wedergeboorte anders is geworden, die het nieuwe leven in kien bezit en daarom als cel in een nieuwe cellenbouw kan fungeren. Leerde niet reeds de Dordtsche synode een „instorting van nieuwe hoedanigheden in den wil“ en werd daardoor de vernieuwde mensch niet een positief gegeven, waarmee „gewerkt“ kon worden en heeft Dr Kuyper geheel in diezelfde lijn niet zijn wedergeboortebegrip ten grondslag gelegd aan zijn wetenschapsteorie, door als consequentie van het feit der wedergeboorte te spreken van tweeërlei menschen en van tweeërlei wetenschap? En geraakte daardoor niet de rechtvaardiging door het geloof alleen, zoo niet geheel uit zicht, dan toch meermaals bedenkelijk ver op den achtergrond?

Voordat we ons van deze vragen rekenschap geven, wijzen we er op, dat Dr Haitjema zich enkele malen heeft uitgesproken over de verhouding tusschen Dr Kuyper en Dr Bavinck. Hij ziet tusschen deze theologen enkele niet onbelangrijke verschillen. Hij is b.v. van oordeel, dat Bavinck niet geneigd was, „de theocratie van Genève zoo principieel los te laten als Kuyper“⁷⁾, waardoor hij jaren lang „het theologisch geweten voor Kuyper“ is geweest. Hij ziet voorts een verschil in hun waardeering voor de Heilige Schrift⁸⁾ (waarover we nog zullen handelen). Maar op het punt van de leer der wedergeboorte moet Dr Haitjema toestemmen, dat Bavinck in de ontwikkeling der 17e eeuwse theologie inzake wedergeboorte en geloof „enkel verdere ontwikkeling en nauwkeurigere distinctie in de Geref. theologie“ zag, „goeddeels verklaarbaar uit de noodzaak van den afweer der Remonstrantsche dwalingen“⁹⁾. De vraag blijft hier dus wel te klemmen voor geheel het „Nieuw-Calvinisme“.

Allereerst moet worden gezegd, dat de kritiek, die hier wordt uitgebracht, sterk onder den invloed staat van de gedachten van Kohlbrugge en van de dialectische theologie met name van Karl Barth. Het is bekend, dat sinds vele jaren Dr Haitjema groote sympathie koestert voor de theologie van Barth en voor het luisteren naar diens boodschap in ons vaderland een vurig pleidooi houdt¹⁰⁾. Weliswaar is Dr H. geenszins een slaafsch navolger van Barth en we zullen hierop bij zijn behandeling van het Schriftprobleem nog kunnen wijzen, maar inzake het onderwerp, dat ons nu bezighoudt, treffen we telkens een soortgelijke kritiek aan, als ons uit de werken van Barth telkens weer tegenkomt. Voor de Duitse studenten, die aan Barths probleemstellingen gewend zijn, concludeert Dr Haitjema uit de beschouwingen van Kuyper, dat de mensch als wedergeborene kan gaan vragen, wat hij in z'n innerlijk als kenmerken van het nieuwe leven bezit¹¹⁾ en dat het dan dus

niet meer noodig is, alleen door geloof zalig te worden. Bij Dr Kuypers zienswijze kan men de positie van den toeschouwer gaan innemen (want de mensch is een andere geworden) en de afhankelijkheid van het Woord Gods wordt in beginsel opgegeven, want er is een directe werking van den Heiligen Geest op het innerlijk van den mensch uitgegaan. De onverbreekbare verhouding tusschen Woord Gods en geloof komt daardoor in het duister te staan. Er is immers voor Dr Kuyper nog iets diepers, n.l. de verhouding tusschen den Heiligen Geest en den vóórbewusten zielegrond van den mensch¹²⁾. Het Woord en het Openbaringsgetuigenis hebben slechts betekenis voor het bewustzijn van den mensch. Het zijn van den mensch wordt los en onafhankelijk van het Woord direct „bewerkt“, „omgezet“ door den Heiligen Geest.

In dit licht moet ook gezien worden de kritiek op de Dordtsche synode, die het eerste symptoom zou zijn van de inzinking. De ingestorte hoedanigheden in den wil in de artikelen tegen de remonstranten herinneren op bedenkelijke wijze aan de Roomsche leer der ingestorte genade en de vaste grondslag van de rechtvaardigmaking door geloof alleen wankelt. Dr Haitjema voelt zich hier eensgezind met Kohlbrugge¹³⁾ in diens oordeel over de Dordtsche synode en het staat voor hem vast, dat deze afbuiging heel veel uit later tijd verklaart. De vraag, die hier aan de orde is, is deze, of hier werkelijk een accentverschuiving in de richting van den vromen mensch aanwezig is. Het eigenaardige verschijnsel doet zich voor, dat Dr Haitjema als de bedoeling der synode erkent „om dan toch vooral niets bij den mensch over te laten, ook niet de allereerste aanvang des geloofs“ en hij ziet daarin zelfs „een Augustinaansche waarheid, die stellig gehandhaafd moest worden tegenover Arminius en de zijnen“. En toch is de synode een symptoom van inzinking. Want de band tusschen wedergeboorte en Woord Gods is losser gemaakt, wat dan weer in de latere Gereformeerde theologie en met name in het Nieuw-Calvinisme als normaal-Calvinistisch is gesanctioneerd.

Het probleem, dat hier aan de orde is, is dat van de verhouding tusschen Woord en Geest, een vraagstuk, dat sedert de Hervorming aan de orde gebleven is tot in onze dagen en zoowel Dr Kuyper als Dr Bavinck hebben hier uitgesproken gedaan, die licht werpen ook op hun wedergeboortebeschouwing. Gewezen kan b.v. op het gedeelte van Bavincks dogmatiek over „Het Woord als genademiddel“. Hij wijst hier op het feit, dat het Woord Gods niet altijd dezelfde werking doet. Dat Woord is goed en wijs en heilig, maar — zoo voegt hij hieraan toe — „opdat het zaad des Woords goede vruchten drage, moet het in een welteborende aarde vallen. Ook de akker moet voor de ontvangst van het zaad worden gereed gemaakt. Deze subjectieve werkzaamheid des Heiligen Geestes moet dus bij het objectieve Woord bijkomen“¹⁴⁾. Die werkzaamheid is volgens Bavinck niet in het Woord besloten; is niet een werkzaamheid door het Woord heen, maar met het Woord, een openen van het hart. En toch verzet hij zich met klem tegen de eventuele kritiek, dat zóó de Geest van het Woord wordt losgemaakt, want „de Heilige Geest volgt Christus dus in zijn gang door de historie; Hij bindt zich aan het woord van Christus en werkt alleen in den naam en naar 't bevel van Christus“.

We zien dus, dat zoowel Dr Haitjema als Dr Bavinck pleiten voor een onlosmakelijken band tusschen Woord en Geest. Maar hun pleidooi is verschillend. Want Dr Haitjema is van oordeel, dat die band wordt losgemaakt bij een zienswijze als van Dr Bavinck in zijn dogmatiek. Maar het ligt voor de hand, voor welke moeilijkheden Dr Haitjema dan geplaagd wordt. Wanneer hij tegen de beschouwingen van Dr Kuyper het bezwaar in-

¹⁾ Zwischen den Zeiten, 1931, pag. 353.

²⁾ Idem 352.

³⁾ Haitjema, De Gereformeerde Theologie in Nederland, Vox Theol., 1931, pag. 73.

⁴⁾ In een artikel van Dr Haitjema over „Bedenkelijke Calvinistische interpretatie“, vgl. K. Schilder in De Reformatie, 10e jaargang, nr. 31-32.

⁵⁾ Vgl. Haitjema, Gebondenheid en vrijheid in een belijdende kerk, pag. 31-32, waar Dr H. 't verband legt met een belijdende kerk en met de aanvaarding van de geloofsbelijdenis als een soort eenheidswet. „Wie zal onder de huidige Nieuw-Calvinisten, die theologen van Amsterdam en Kampen, ben tellen, die precies zoo redeneeren over de handhaving der belijdenis in de Kerk van Christus?“

⁶⁾ Zwischen den Zeiten, 1931, pag. 352.

⁷⁾ Vox Theol., 1931, pag. 76.

⁸⁾ Haitjema, Het Woord Gods in de moderne cultuur, pag. 105 en 109.

⁹⁾ Vox Theol., 1931, pag. 72.

¹⁰⁾ Onder invloed van Barth wil Haitjema zelfs „boven Hoedemaker uitgaan“, omdat deze z.i. „veel te veel realistisch-beschouwende theoloog bleef“ (Vox Theol., 1931, pag. 77).

¹¹⁾ Zwischen den Zeiten, 1931, pag. 347.

¹²⁾ Idem pag. 346.

¹³⁾ Het oordeel van Kohlbrugge over de Dordtsche synode is bekend. Zie zijn brief aan van Heumen bij Lonkhuyzen, H. F. Kohlbrugge en zijn prediking, 1905, pag. 24 van de Bijlagen.

¹⁴⁾ Geref. Dogmatiek, IV, pag. 504.